

תגובה למאמרו של לביא ארטמן "דיסלקסיה או דיסדיאגנוזה"

במאמרו יוצא לביא ארטמן כנגד הניסיון לאבחן אנשים הסובלים מבעיות קריאה כדיסלקטים, וזאת משום שלא קיימים התנאים המתאימים המאפשרים דיאגנוזה של סינדרום הדיסלקסיה. במאמרו מצביע ארטמן בעצם על המעגליות הקיימת בתחום ההגדרה והטיפול בקשיי קריאה: מן הצד האחד לא ידועה כיום באופן חד-משמעי האטיולוגיה של הדיסלקסיה ברמה הנוירולוגית, כך שלא ניתן לקשור בין פגיעה נוירולוגית לבין מערכת סימפטומים התנהגותיים, שעל-פיהם ניתן יהיה לאבחן את הלוקים בקריאה. כמו כן, על-פי ביטויים של קשיים בקריאה באוכלוסיה, לא ניתן ככל הנראה להגיע להגדרה נוקשה כלשהי המבוססת על מערכת סימפטומים המופיעים תמיד יחד אצל כל קשי הקריאה, כך שלא ניתן להגדיר כיום את הדיסלקטי רק כמי שמתגלה אצלו כל מערכת הסימפטומים הזו, ולהניח שהדיסלקסיה יש לה אטיולוגיה אחת ספציפית. הדיוק המקסימלי שניתן אולי להגיע אליו בהגדרת הדיסלקסיה בשלב זה הוא הגדרה "קלה" של הסינדרום, שעיקרה איתור של קבוצת סימפטומים, אשר יכולים להתגלות בצירופים שונים אצל אנשים שונים הסובלים מקשיים בקריאה. חיזוי התגלותם של כל הסימפטומים או רק של חלקם בכל יחיד הסובל מליקויי קריאה מבוסס על הסתברות סטטיסטית להתגלותם של הסימפטומים השונים בצירופים שונים, מבלי להתחייב לכך שיש מקור משותף לכל הסימפטומים. הגדרה מעין זו איננה קובעת גבולות ברורים להבחנה בין סינדרומים שונים, והיא מהווה בעצם את המקור לחוסר האחידות באבחון, שעליו מצביע ארטמן. השימוש בהגדרה מעין זו, המבוססת על אבחון של רשימת סימפטומים אפשריים, קשה במיוחד בתחום של

* אביטל דויטש היא חברת סגל בבית-הספר לחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים.

ליקויי קריאה, משום שלא זו בלבד שלא ברור מהם ליקויי הקריאה, בעצם גם לא מובן על בוריו המנגנון העומד ביסוד התהליך התקין. יוצא אפוא שבמקרים רבים אין בסיס להכרעה לגבי הרלוונטיות של סימפטומים מסוימים לליקויי קריאה או לליקויים אחרים בתחום הקוגניטיבי אשר אינם קשורים קשר סיבתי לליקוי התפקודי של יכולת הקריאה. יתרה מזו, היעדר ידע באשר ליחס התפקודי בין סימפטום מסוים לבין היכולת שמניחים שהוא קשור אליה - מכביד מאוד על ההחלטה לגבי תהליך הטיפול.

מצב עניינים זה עשוי להוות אתגר גדול למחקר, אך בתחום הקליני עלול לגרום לתסכול רב. אני נוטה להסכים עם ארטמן, שאולי יש לזנוח את השימוש במונח דיסלקסיה, שהרי מונח זה מוגבל מאוד מבחינה אינפורמטיבית, ולפיכך אין השימוש בו שקול כנגד המחיר החברתי שהמאובחן כדיסלקטי עלול לשלם. עם זאת אין להסיק מכך, לדעתי, שיש לזנוח כליל את הניסיון לאפיין את הקשיים בקריאה, כפי שעולה בסופו של דבר מדבריו של ארטמן. נראה לי כי הניסיון לאפיין את קשיי הקריאה על-פי סימפטומים שונים הוא הדבר העיקרי שניתן לעשותו כיום, ואם הוא מיושם יישום זהיר ונכון, ביכולתו גם להביא תועלת. זאת משום שלפחות לגבי חלק מהסימפטומים המאפיינים חלק מהסובלים מקשיי קריאה ידוע כיום היחס ביניהם לבין תהליך הקריאה, ואם ניתן להגיע לטיפול ממוקד בהם, ניתן להקל על הקושי, לפחות באופן חלקי. דוגמה לכך היא למשל היכולת של המודעות הפונולוגית, שאותה מזכיר ארטמן במאמרו. לעניות דעתי, הדברים באשר למודעות הפונולוגית הוצגו בצורה לא מדויקת במאמר. אף שמודעות פונולוגית מושפעת ככל הנראה מתהליך הקריאה ומשתפרת בעקבות רכישת מיומנות הקריאה, אין זה מונע מכך שליקויים במודעות הפונולוגית יהיו גורם סיבתי לליקויים בקריאה, לפחות בהיבטים מסוימים של תהליך הקריאה. חשיבותה של מודעות פונולוגית לתהליך קריאה תקין הודגמה מבחינה אמפירית בין קשיי קריאה, בקרב ילדים הלומדים לקרוא (בנטין, תשנ"ז, לסקירה ראה Bentin, 1992), וגם מבוססת במישור התיאורטי של תהליכי זיהוי מילים בקרב אוכלוסיה של קוראים מיומנים (לסקירה ראה Frost, in press). דווקא התחום של מודעות פונולוגית יכול להוות דגם טוב לגישה לליקויי קריאה: אולי שאיפתו של המחקר בליקויי קריאה וגם של המאבחנים עצמם צריכה להיות

בהתמקדות בבחינתן של אותן יכולות שהקשר שלהן לתהליך הקריאה התקין נהיר, ובשונה מטענתו של ארטמן, דווקא לשאוף להגיע למערכת טיפולית ספציפית ליכולות אלו. זוהי הנקודה שבה צריך האבחון להיות זהיר מאוד, ולהימנע מלנסות לאבחן תפקודים שלא ניתן לבסס כלל את קשרם לקריאה. אולם אין להימנע מליישם ידע קיים על תהליך הקריאה התקין לקשיים בקריאה.

בהקשר זה ברצוני להתייחס עוד לנקודה אחת שהעלה ארטמן במאמרו, והיא השימוש במבחני אינטליגנציה לשם אבחון קשיים בקריאה. ארטמן הציג את השיטה המקובלת לאבחון דיסלקסיה על-פי הפער בין ציון האינטליגנציה לבין ההישגים בקריאה. כפי שציין ארטמן, רמת אינטליגנציה איננה מנבא טוב ליכולת קריאה, ואזי נשאלת כביכול השאלה מדוע להשתמש בה כ"סימפטום" לאבחון ליקויי קריאה. נראה לי שעניין האינטליגנציה הוצג בצורה לא מדויקת. אחת המטרות באבחון של לקויי קריאה היא לבחון האם הקושי בקריאה משקף קושי ספציפי של היכולת הלשונית, או שהוא תופעה נלווית לקושי אחר אשר לכאורה נראה זהה לקושי ספציפי בקריאה. השימוש במדד האינטליגנציה הוא אחד הכלים שבאמצעותו מנסים להבחין בין קושי ספציפי בקריאה לבין קשיים בקריאה שהם סימפטום משני לבעיה ראשונית אחרת, שאיננה קשורה ליכולת הלשונית. מטרת השימוש במבחני האינטליגנציה איננה אם כן לחזות קשיים בקריאה. עיקרה הוא רק לאתר בתוך אוכלוסיית הסובלים מבעיות קריאה את אותה תת-קבוצה של בעלי קושי ספציפי בקריאה. אם אכן מתגלה פער בין רמת האינטליגנציה לבין רמת הקריאה, יש למאבחן בסיס טוב יותר שעל פיו ניתן לנתב את האבחון ולמקדו בתחום הלשוני (Shankweiler, Crain, Brady & Macaruso, 1992; Stanovich, 1991).

שאלה קשה יותר היא מה על המאבחן לעשות במצב שבו אין מתגלה פער: האם מוצדק לטעון במקרה כזה שאין לפניו קושי ספציפי בתחום הקריאה - רק על הבסיס של מבחן האינטליגנציה? כאן יש אולי מקום לזהירות רבה יותר, והמאבחן ראוי לו שיבסס מסקנה זו במבחנים נוספים. יוצא אפוא שתרומתו העיקרית של השימוש במדד האינטליגנציה היא בכך שיש ביכולתו לנתב את האבחון ברמה הראשונית בין אבחון של בעיה ספציפית בתחום הקריאה לבין תופעה משנית הנובעת ממקור אחר, שאיננו קשור ליכולת הלשונית. עצם

השימוש במדד האינטליגנציה איננו מוטעה, אולם יש להבין שהוא אינפורמטיבי יותר במקרים שקיים בהם פער - מאשר במקרים שבהם הפער מתגלה. עקב מוגבלות זו של המדד, אולי ראוי להשתמש בו רק במקרים שעצם קיומה של בעיית קריאה ספציפית (על סמך יתר הסימפטומים) מוטל בספק.

כאן ברצוני עוד להעיר, שארטמן בדיונו על השימוש במבחני האינטלי-גנציה לא הזכיר את ההבחנה בין ציון ליכולת מילולית ליכולת ביצועית. השימוש במדד האינטליגנציה לשם איפיון דיסלקסיה הוא בעצם ספציפי יותר מכפי שהציג אותו ארטמן, היות שמדובר לא רק בפער כללי בין רמת האינטליגנציה לבין רמת הקריאה, אלא על פער פנימי בציוני האינטליגנציה בין היכולת המילולית לבין היכולת הביצועית (Stanovich, 1991). יוצא אפוא שהפער בין רמת אינטליגנציה לבין רמת קריאה מקורו ביכולת נמוכה בתחום המילולי ביחס ליכולת הביצועית. תנאי זה מגביל יותר את השימוש במדד של מבחן האינטליגנציה, ומקטין במידה מסוימת את הקושי של שימוש במדד זה כפי שמתאר אותו דרעין, המצוטט במאמר בקשר לאוכלוסיות של טעוני טיפוח.

לסיכום, הגדרה על סמך פער בין ציון האינטליגנציה לרמת קריאה, אף שאיננה אינפורמטיבית מאוד, אינה מופרכת לחלוטין. אם נעשה בה שימוש נכון, יש בה כדי להרחיב את נקודת המבט של המבחן, ולנתב את האבחון למישור ספציפי יותר בתחום הלשוני, לעומת מישור רחב יותר של ליקויים קוגניטיביים שאינם ספציפיים ליכולת הלשונית. אם יש בסיס לחשוד שקיים קושי ספציפי בקריאה, יש לדעתי לנקוט גישה של אִפיון מפורט של הקושי. אולם, מן הראוי לבחון רק את אותם היבטים שנראה שניתן לבסס את הקשר שלהם לתהליך הקריאה, כאשר מטרתו של האבחון צריכה להיות בראש ובראשונה לאפיין עד כמה שניתן את הקושי מבלי לשאוף לשייכו לטיפולוגיות שמהותן כיום לא ברורה ולא ניתנת לאבחון אמיתי. בדומה לכך, אם אותרו קשיים ספציפיים, שעל סמך הידוע היום על תהליכי קריאה ניתן לשייכם באופן ישיר לקריאה, יש לדעתי לנסות להתמודד איתם באופן ישיר, ולא להסתפק בגישתו של ארטמן של חשיפה כללית לתהליך הקריאה בצורה בלתי ממוקדת.

מקורות

בנטין שי (תשנ"ז). על הקשר שבין פונולוגיה, מודעות פונמית ותהליכי קריאה. התפרסם בתוך: יי שימרון (עורך), מחקרים בפסיכולוגיה של הלשון בישראל: רכישת לשון, קריאה וכתיבה. ירושלים, מגנס.

Bentin, S. (1992). Phonological awareness, reading and reading acquisition: A survey and appraisal of current knowledge. In R. Frost, & L. Katz (Eds.), *Advances in Psychology: Orthography, Phonology, and Meaning*. Elsevier, North-Holland.

Frost, R. (in press). Towards a strong phonological theory of reading: True issues and false trails. *Psychological Bulletin*.

Shankweiler, D., Crain, S., Brady, S., & Macaruso, P. (1992). Identifying the cause of reading disability. In P.B. Gough, & L. C. Ehri (Eds.), *Reading Acquisition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Stanovich, K. E. (1991). Discrepancy definitions of reading ability. *Reading Research Quarterly*, 26, 8-29.